

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2010. gada 29. oktobrī

lietā Nr. 2010-17-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Kristīne Krūma, Vineta Muižniece un Viktors Skudra,

pēc Ainas Lakstiņas-Lakstīgalas, Jautrītes Maijas Kronītes, Annas Salmanes, Emīla Streipas, Vitalija Pčelova un Vizmas Dravenieces konstitucionālajām sūdzībām, kā arī divdesmit viena Latvijas Republikas 9. Saeimas deputāta – Vladimira Buzajeva, Jāņa Urbanoviča, Jakova Plinera, Valērija Agešina, Jura Sokolovska, Alekseja Holostova, Miroslava Mitrofanova, Andreja Klementjeva, Valērija Buhvalova, Ivana Ribakova, Igora Pimenova, Sergeja Mirska, Jāņa Tutina, Borisa Cileviča, Ivana Klementjeva, Alekseja Vidavska, Oļega Deņisova, Martijana Bekasova, Artūra Rubika, Nikolaja Kabanova un Sergeja Fjodorova – pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 2. un 11. punktu, kā arī 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2010. gada 5. oktobrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” 20. panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam, šā likuma 14. panta septītās daļas, kā arī likuma „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” 20. panta devītās daļas (likuma redakcijā no 2004. gada 25. novembra līdz 2009. gada 16. jūnijam) un

likuma „Grozījumi likumā „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”” 6. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1995. gada 2. novembrī Saeima pieņēma likumu „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” (turpmāk – Apdrošināšanas likums), kas stājās spēkā 1997. gada 1. janvārī. Viens no šā likuma 2. pantā deklarētajiem mērķiem bija „nodrošināt apdrošinātajai personai, ja tā cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību, apdrošināšanas atlīdzību, atveseļošanos, darbspēju atgūšanu un integrāciju sabiedrībā”. Pēc Apdrošināšanas likuma spēkā stāšanās Saeima to ir grozījusi astoņas reizes, tostarp 2009. gada 16. jūnijā pieņemot likumu „Grozījumi likumā „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”” (turpmāk – 2009. gada 16. jūnija Grozījumi).

1.1. Apdrošināšanas likuma (2004. gada 25. novembra likuma redakcijā)

14. panta „Apdrošināšanas atlīdzība” otrā un trešā daļa noteica:

„(2) Apdrošinātajai personai paredzētas šādas naudas izmaksas:

1) slimības pabalsts;

2) atlīdzība par darbspēju zaudējumu;

3) vienreizējs pabalsts, ar ko var aizstāt atlīdzību par darbspēju zaudējumu, ja VDEĀK noteikusi apdrošinātajai personai nepārejošu darbspēju zaudējumu 10 līdz 24 procentu robežās;

4) papildu izdevumu kompensācija.

(3) Apdrošinātajai personai paredzēti šādi pakalpojumi:

1) ārstēšana, aprūpe un medicīniskā rehabilitācija;

2) pārkvalifikācija;

3) profesionālā rehabilitācija.”

Ar 2009. gada 16. jūnija Grozījumiem tika izslēgts Apdrošināšanas likuma 14. panta otrās daļas 3. punkts un šis pants tika papildināts ar septīto daļu, kas nosaka:

„Atlīdzības par darbspēju zaudējumu un atlīdzības par apgādnieka zaudējumu izmaksu pārtrauc laikā, kad atlīdzības saņēmējs saņem bezdarbnieka pabalstu. Atlīdzības par darbspēju zaudējumu un atlīdzības par apgādnieka zaudējumu pārmaksāšanas gadījumā pārmaksāto summu, pamatojoties uz Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nodaļas amatpersonas lēmumu, ik mēnesi ietur 10 procentu apmērā no turpmāk izmaksājamās atlīdzības.”

1.2. Apdrošināšanas likuma 20. panta „Atlīdzība par darbspēju zaudējumu” ceturtdā daļa sākotnēji paredzēja:

„Atkarībā no VDEĀK noteiktā darbspēju zaudējuma apdrošinātajai personai nosaka atlīdzību par darbspēju zaudējumu; šīs atlīdzības apmērs tiek noteikts procentos no apdrošinātās personas mēneša vidējās izpeļņas šādos apmēros:

- 1) 80 procenti – ja darbspēju zaudējums ir 100 procenti;
- 2) līdz 80 procentiem – ja darbspēju zaudējums ir 80–99 procenti;
- 3) līdz 65 procentiem – ja darbspēju zaudējums ir 50–79 procenti;
- 4) līdz 50 procentiem – ja darbspēju zaudējums ir 25–49 procenti;
- 5) līdz 30 procentiem – ja darbspēju zaudējums ir 10–24 procenti.”

Ar 2009. gada 16. jūnija Grozījumu 6. panta pirmo daļu Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtdās daļas 5. punkts tika izslēgts.

1.3. No 1998. gada 27. oktobra Apdrošināšanas likuma 20. panta devītā daļa bija spēkā šādā redakcijā:

„Atlīdzība par darbspēju zaudējumu apdrošinātajai personai tiek maksāta visu laika periodu, ko VDEĀK noteikusi attiecīgajam darbspēju zaudējumam. Tiklīdz apdrošinātajai personai tiek piešķirta vecuma pensija, atlīdzība par darbspēju zaudējumu samazināma par 20 procentiem.”

Ar 2009. gada 16. jūnija Grozījumiem Apdrošināšanas likuma 20. panta devītā daļa tika izteikta šādā redakcijā.

„Personai, kurai piešķirta izdienas pensija, ko izmaksā no valsts pensiju speciālā budžeta, vai vecuma pensija, atlīdzību par darbspēju zaudējumu izmaksā šādi:

1) ja piešķirtās pensijas apmērs nesasniedz atlīdzības par darbspēju zaudējumu apmēru, apdrošinātajai personai izmaksā starpību starp atlīdzības par darbspēju zaudējumu apmēru un izdienas vai vecuma pensijas apmēru;

2) ja piešķirtās izdienas vai vecuma pensijas apmērs ir vienāds ar atlīdzības par darbspēju zaudējumu apmēru vai to pārsniedz, atlīdzības par darbspēju zaudējumu izmaksu izbeidz.”

2. Par atsevišķu Apdrošināšanas likuma un 2009. gada 16. jūnija Grozījumu normu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām Satversmes tiesā iesniegti kopumā četri pieteikumi, pēc kuriem ierosinātās lietas Nr. 2010-17-01, Nr. 2010-27-01, Nr. 2010-45-01 un Nr. 2010-63-01 apvienotas vienā lietā.

Kopumā minētajā lietā tiek apstrīdēta šādu normu (turpmāk arī – apstrīdētās normas) atbilstība augstāka juridiskā spēka tiesību normām:

1) Apdrošināšanas likuma 14. panta septītā daļa;

2) Apdrošināšanas likuma 20. panta devītā daļa (redakcijā no 2004. gada 25. novembra līdz 2009. gada 16. jūnijam);

3) Apdrošināšanas likuma 20. panta devītā daļa (2009. gada 16. jūnija likuma redakcijā);

4) 2009. gada 16. jūnija Grozījumu 6. panta pirmā daļa, kas paredz izslēgt Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtās daļas 5. punktu.

2.1. Pieteikuma iesniedzēji Aina Lakstiņa-Lakstīgala, Jautrīte Maija Kronīte, Anna Salmane un Emīls Streipa apstrīd to, ka saskaņā ar Apdrošināšanas likumu noteiktā atlīdzība par darbspēju zaudējumu (turpmāk arī – darbnespējas atlīdzība) vairs netiek izmaksāta personām, kuras saņem valsts pensiju tādā apmērā, kas pārsniedz šīs atlīdzības apmēru. Viņi uzskata, ka Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas 2. punkts neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1., 91., 105. un 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzēji ir pensijas vecumu sasniegušas personas, kas saņem valsts pensiju un kam arodslimības izraisīts darbspēju zaudējums bija noteikts uz laiku. Vienai no pieteikuma iesniedzējām noteikta 2. grupas invaliditāte. Darbnespējas atlīdzība, kas katram no Pieteikuma iesniedzējiem tika izmaksāta sakarā ar darbspēju zaudējumu, nepārsniedza viņiem izmaksājamās valsts pensijas apmēru. Pēc attiecīgo apstrīdēto normu stāšanās spēkā pieteikuma iesniedzējiem arodslimības izraisīts darbspēju zaudējums tika noteikts no jauna, taču, pamatojoties uz Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas 2. punktu, darbnespējas atlīdzības izmaksa viņiem tika izbeigta.

Pieteikuma iesniedzēji norāda, ka atbilstoši likumam „Par sociālo apdrošināšanu” darba devējs par viņiem ir veicis attiecīgas iemaksas. Atlīdzības piešķiršana esot spēkā jau ilgu laiku un esot balstīta uz noteiktiem principiem. Personām esot bijušas tiesības paļauties uz to, ka gadījumā, ja tās saslims ar arodslimību vai arī cietīs nelaimes gadījumā darbā, valsts tām izmaksās darbnespējas atlīdzību.

Pieteikuma iesniedzēji nenoliedz, ka Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas 2. punktam varētu būt ar valsts budžeta izdevumu taupīšanu saistīts leģitīms mērķis. Taču taupīšana notiekot nepieļaujamā veidā, proti, uz mazaizsargātas iedzīvotāju daļas – ar arodslimībām sirgstošu personu – rēķina. Turklāt likumdevējs nemaz neesot vērtējis, vai potenciālā ietaupījuma rezultātā gūtais labums ir lielāks par kaitējumu, kas tiek nodarīts ar arodslimību sirgstošiem pensionāriem. Nedz saprātīgs pārejas periods, nedz vēlāka ieturējumu atmaksa neesot paredzēta. Līdz ar to Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas 2. punkts esot pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu un samērīguma principu un neatbilstot Satversmes 1. pantam.

Pieteikuma iesniedzēji uzskata, ka Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas 2. punkts neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam un otrajam teikumam, jo pieļaujot nepamatotu atšķirīgu attieksmi pret pensionāriem, kuriem noteikts arodslimības izraisīts darbspēju zaudējums, salīdzinājumā ar citām personām, kurām noteikts tāds pats darbspēju zaudējums.

Pēc pieteikuma iesniedzēju ieskata, darbnespējas atlīdzība, kas aprēķināta no darba devēja veiktajām sociālajām iemaksām, Satversmes 105. panta izpratnē esot

atzīstama par personas nopelnītu kapitālu, tas ir, īpašumu. Ja valsts neizmaksā šādu atlīdzību, tiekot aizskartas personai šajā Satversmes pantā noteiktās pamattiesības.

Pieteikumā izteikts viedoklis, ka apdrošināšanas atlīdzība piederot pie to pasākumu kopuma, kurus valsts personai nodrošinot saskaņā ar Satversmes 109. pantu. Apdrošināšanas atlīdzības mērķis esot kompensēt personai nodarītā kaitējuma smagumu, atvieglot ārstēšanās pieejamību un kompensēt darbspēju zaudējumu, savukārt vecuma pensija nodrošinot ienākumus personai, par kuru veiktas atbilstošas apdrošināšanas iemaksas. Tā kā vecuma pensijai un apdrošināšanas atlīdzībai esot atšķirīgi mērķi un uzdevumi, viena maksājuma aizstāšana ar otru neesot pieļaujama.

2.2. Pieteikuma iesniedzējs Vitalijs Pčelovs apstrīd to, ka darbnespējas atlīdzība personām, kas saņem izdienes pensiju, tiek izmaksāta tikai tādā apmērā, kādā tā pārsniedz pensijas apmēru. Viņš uzskata, ka Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas 1. punkts neatbilst Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam, un lūdz atzīt minēto normu par spēkā neesošu no tās spēkā stāšanās dienas.

Pieteikuma iesniedzējs nav sasniedzis pensijas vecumu. Viņam konstatēta arodslimība, noteikts darbspēju zaudējums un 3. grupas invaliditāte. Tā rezultātā pieteikuma iesniedzējs bija spiests aiziet no darba. No 2009. gada 3. augusta pieteikuma iesniedzējam piešķirta izdienes pensija, kuras apmērs ir mazāks nekā darbnespējas atlīdzības apmērs, tāpēc darbnespējas atlīdzība viņam tiek izmaksāta tikai tādā apmērā, kādā tā pārsniedz pensiju.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka personas, kas saņem darbnespējas atlīdzību, ir īpaša sabiedrības daļa, jo tās, valstij zinot, strādāja veselībai bīstamos apstākļos, paļaujoties uz to, ka gadījumā, ja saslims ar arodslimību, varēs saņemt likumā noteikto darbnespējas atlīdzību pilnā apmērā. Tā kā apstrīdētā norma to liedz, tiekot pārkāpts tiesiskās paļāvības princips.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka visas personas, kam noteikta darbnespējas atlīdzība, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, savukārt apstrīdētā norma bez objektīva un saprātīga pamata vienai daļai šo personu, proti, personām, kurām pensija piešķirta pēc 2009. gada 30. jūnija, liegusi saņemt minēto atlīdzību pilnā

apmērā. Turklāt atšķirīga attieksme tiekot saistīta ar personas vecumu un līdz ar to noteikta pēc nepieļaujama kritērija.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka pensija vai vismaz tā pensijas daļa, kas veidojusies pēc 1996. gada 1. janvāra, uzskatāma par īpašumu Satversmes 105. panta izpratnē. Liedzot vienlaikus izmaksāt pensiju un darbnespējas atlīdzību, šīs tiesības tiekot nepamatoti ierobežotas.

Pēc pieteikuma iesniedzēja ieskata, darbnespējas atlīdzība ir papildu sociālā garantija personām, kuras kaitīgos darba apstākļos pildījušas noteiktas funkcijas. Liedzot šo garantiju mazaizsargātai sabiedrības grupai – invalīdiem, tiekot nepieļaujamā veidā ierobežotas personai Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības.

2.3. Pieteikuma iesniedzēja Vizma Draveniece apstrīd to, ka apdrošināšanas atlīdzība vairs netiek izmaksāta personām, kurām noteikts darbspēju zaudējums 15–24 procentu apmērā. Viņa uzskata, ka 2009. gada 16. jūnija Grozījumu 6. panta pirmā daļa, kas paredz izslēgt Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtās daļas 5. punktu, neatbilst Satversmes 1. pantam, 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam. Pieteikuma iesniedzēja lūdz atzīt minēto 2009. gada 16. jūnija Grozījumu normu par spēkā neesošu no tās spēkā stāšanās dienas.

Pieteikuma iesniedzējai konstatēts arodslimības izraisīts darbspēju zaudējums, kas mazāks par 24 procentiem. Saskaņā ar apstrīdēto 2009. gada Grozījumu normu darbnespējas atlīdzības izmaksa pieteikuma iesniedzējai tika pārtraukta ar 2010. gada 1. jūliju.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka tiesības uz darbnespējas atlīdzību ietilpst Satversmes 109. panta saturā. Šīs tiesības pieteikuma iesniedzējai esot ierobežotas tādā mērā, ka tiekot atņemtas pēc būtības. Lai arī ierobežojums esot noteikts ar likumu, tam neesot leģitīma mērķa. Proti, no attiecīgā likumprojekta anotācijas izrietošais mērķis – tiesiskās vienlīdzības principa nodrošināšana – ar apstrīdēto normu faktiski netiekot sasniegts. Turklāt neesot ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm. Pēc 2010. gada jūlija pieteikuma iesniedzējas ienākumi samazinājušies par vairāk nekā 30 procentiem, bet valsts ietaupījums esot tikai nedaudz lielāks par pieciem tūkstošiem latu.

Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtais daļas 5. punkta izslēgšana no likuma neatbilst arī no Satversmes 1. panta izrietošajam tiesiskās palāvības principam. Izslēgtajā normā noteiktais regulējums bijis spēkā 13 gadus. Darba devējs par pieteikuma iesniedzēju veicis obligātās iemaksas sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām. Apstrīdētā norma pieteikuma iesniedzējai ierobežojot jau piešķirtās tiesības, turklāt tādā mērā, ka šīs tiesības tiek atņemtas pēc būtības. Līdz ar to netiekot ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas tiesiskās palāvības aizsardzību un sabiedrības interešu nodrošināšanu.

Pēc pieteikuma iesniedzējas ieskata, Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtais daļas 5. punkta izslēgšana neatbilst Satversmes 91. pantam trijos dažādos aspektos. Pirmkārt, tiekot pieļauta nepamatota atšķirīga attieksme pret personām ar darbaspēju zaudējumu, jo tikai daļa no tām ir tiesīgas saņemt darbnespējas atlīdzību. Otrkārt, tiekot pieļauta nepamatota atšķirīga attieksme pret personām, kuras saņem darbnespējas atlīdzību saskaņā ar Apdrošināšanas likumu, un personām, kurām noteikta invaliditāte, jo invaliditātes pensija esot paredzēta visu grupu invalīdiem, bet atlīdzība tiekot liegta personām, kuru darbaspēju zaudējums nepārsniedz 24 procentus. Treškārt, tiekot pieļauta vienāda attieksme pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, proti, personām, kurām noteikts darbaspēju zaudējums līdz 24 procentiem, un personām, kurām nav konstatēts darbaspēju zaudējums. Personām, kuru darbnespējas nav pilnīgas, esot ievērojami grūtāk atrast darbu un nopelnīt sev iztiku un pensiju.

2.4. Pieteikuma iesniedzējs – divdesmit viens Saeimas deputāts – apstrīd:

1) visas tās normas, kuras apstrīdētas šā sprieduma 2.1.–2.3. punktā minētajos pieteikumos;

2) Apdrošināšanas likuma 20. panta devīto daļu tādā redakcijā, kāda bija spēkā pirms 2009. gada 16. jūnija Grozījumiem;

3) to, ka darbnespējas atlīdzības un atlīdzības par apgādnieka zaudējumu izmaksu pārtrauc laikā, kad atlīdzības saņēmējs saņem bezdarbnieka pabalstu, proti, Apdrošināšanas likuma 14. panta septīto daļu.

Pieteikumā izteikts viedoklis, ka visas apstrīdētās normas esot pretrunā ar Satversmes 1., 91. un 109. pantu, un lūgts tās atzīt par spēkā neesošām no to

pieņemšanas dienas, kā arī paredzēt laika posmu, kurā jānosaka šo normu radīto zaudējumu kompensācijas kārtība.

Pieteikumā norādīts, ka darbspējas atlīdzība ietilpst Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību saturā. Apstrīdētās normas, kas liedz izmaksāt darbspējas atlīdzību vispār vai daļēji, ierobežojot šīs pamattiesības. Pirms apstrīdēto normu pieņemšanas neesot izvērtēta to atbilstība samērīguma prasībām. No 2009. gada 16. jūnija Grozījumu projekta anotācijas izrietot, ka apstrīdētās normas pieņemtas triju šādu mērķu labad: 1) valsts budžeta līdzekļu taupīšana; 2) vienlīdzības principa ievērošana attiecībā uz triju veidu apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem; 3) vienlaicīgas vairāku sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņemšanas izslēgšana. Šos mērķus nevarot atzīt par leģitīmiem pamattiesību ierobežošanas mērķiem.

Proti, personas, kuras saņem darbspējas atlīdzību, atrodies īpašos apstākļos. Šīs personas darbspējas zaudējušas ne jau savas vainas dēļ, tās esot spiestas meklēt mazāk atalgotu darbu, kas palielinot bezdarba risku un liedzot nopelnīt atbilstoša lieluma pensiju. Atšķirīgo attieksmi, kas iepriekš bijusi paredzēta pret šīm personām, neesot bijis nepieciešams novērst.

Sociālās apdrošināšanas pakalpojumi – valsts pensiju apdrošināšana, sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam un sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām – tiek nodrošināti no dažādiem sociālajiem budžetiem, kuros veiktas iemaksas. Atsaucoties uz Satversmes tiesas praksi, pieteikumā norādīts: ja darba ņēmējs ir apdrošināts kādā no obligātās sociālās apdrošināšanas veidiem, tad, iestājoties apdrošināšanas gadījumam, viņam ir tiesības uz attiecīgu nodrošinājumu (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 26. marta sprieduma lietā Nr. 2003-22-01 11. punktu*). To strādājošo personu ienākumi, kuras zaudējušas darbspējas sakarā ar arodslimību vai nelaimes gadījumu darbā, parasti esot mazāki, nekā būtu tad, ja tās varētu turpināt pilnvērtīgi strādāt. Līdz ar to mazāka esot arī aprēķinātā pensija. Turklāt darbspēju atgūšana un integrācija sabiedrībā prasot no personas papildu izmaksas, ko sedzot apdrošināšanas atlīdzība. Vienlaicīga vairāku sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņemšana šajā gadījumā atbilstot Satversmes 91. pantam.

Pieteikumā uzsvērts, ka sociālā solidaritāte ekonomiskās krīzes apstākļos prasa, lai ikviens pilsonis uzņemas proporcionālu atbildību par krīzes seku

novēršanu. Dati par vidējo darba samaksu valstī ļaujot secināt, ka algas tika samazinātas 11–19 procentu apmērā, savukārt apstrīdētās normas liedzot personām saņemt ienākumus daudz lielākā apmērā.

Apstrīdētās normas neatbilstot tiesiskās paļāvības principam, jo saskaņā ar tām tiekot atņemtas tiesības, kuras darbnespējas atlīdzības saņēmēji jau baudot, turklāt daudzi no tiem – pat ilgstoši.

Pieteikumā pausts viedoklis, ka apstrīdētās normas neatbilstot arī Satversmes 91. pantam, jo paredzot nepamatotu atšķirīgu attieksmi pret invalīdiem pensijas un pirmspensijas vecumā.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – kopumā iesniegusi trīs atbildes rakstus un vienu atbildes raksta papildinājumu. Saeima uzskata, ka visas apstrīdētās normas atbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Pēc Saeimas ieskata, apstrīdētās normas iedalāmas divās grupās. Pirmajā grupā ietilpstot normas, kas paredz samazināt darbnespējas atlīdzības izmaksu gadījumos, kad persona vienlaikus saņem pensiju vai bezdarbnieka pabalstu, savukārt otrajā grupā – normas, ar kurām tiek pārtraukta šīs atlīdzības piešķiršana gadījumos, kad darbspēju zaudējums ir mazāks par 25 procentiem.

Attiecībā uz pirmo no minētajām grupām Saeima norāda: 2009. gada 16. jūnija Grozījumi balstās uz principu, ka zaudētos darba ienākumus no valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta nav nepieciešams kompensēt vairākkārtējā apjomā. Gan bezdarbnieka pabalsts, gan vecuma pensija, gan darbnespējas atlīdzība esot iecerēta vienam un tam pašam mērķim – kompensēt vairs neesošos ienākumus no algota darba. Tāpat varot prezumēt, ka ikvienam no minētajiem sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem jāspēj kompensēt šo risku.

Atbildes rakstā uzsvērts, ka ar apstrīdētajām normām valsts neesot atteikusies garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu sakarā ar darbspēju zaudējumu. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiekot īstenotas pietiekamā apjomā, ja tiek izmaksāta lielākā atlīdzība no visām, kas personai pienāktos, vai arī tiek kompensēta šo atlīdzību starpība. Satversmes 109. pants neesot tulkojams tik mehāniski, ka personai būtu tiesības saņemt kompensāciju par katru minēto risku atsevišķi. Tā,

piemēram, personai 90 gadu vecumā vienlaikus varētu būt visi Satversmes 109. pantā minētie riski (vecums, darbnespēja, bezdarbs), taču šis pants negarantējot atsevišķu nodrošinājumu par katru no tiem.

Attiecībā uz apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 105. pantam atbildes rakstā norādīts uz solidaritātes principu, proti, apdrošināšanas atlīdzības tiekot izmaksātas no sociālās apdrošināšanas iemaksām un konkrētai personai nekādi uzkrājumi neveidojoties. Iemaksu apmēram neesot sakara ar individuālai personai izmaksājamās atlīdzības apmēru. Taču, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) prakses maiņu attiecībā uz to, kādi sociālie maksājumi uzskatāmi par īpašumu Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECTK) Pirmā protokola 1. panta izpratnē, Saeima norāda, ka neatkarīgi no tā, vai ar darba negadījumiem saistīto iemaksu sistēma ir vai nav „īpašumu veidojoša”, Satversmes 105. pants neietverot patstāvīgas prasības attiecībā uz to, kuri riski un kādā veidā kompensējami. Pat ja apstrīdētās normas ierobežotu šajā pantā noteiktās pamattiesības, attiecībā uz īpašuma tiesībām sociālo tiesību jomā valstij piešķirama plaša rīcības brīvība. Turklāt Satversmes 105. pants attiecībā uz sociālajām tiesībām personai nodrošinot mazāku aizsardzības apjomu nekā Satversmes 109. pants.

Saeima nenoliedz, ka darbnespējas atlīdzības saņēmēji, kuriem piešķirta valsts pensija, un darbnespējas atlīdzības saņēmēji, kuriem nav piešķirta valsts pensija, atrodas tiesiski salīdzināmos apstākļos. Taču, pēc Saeimas ieskata, apstrīdētās normas neparedzot atšķirīgu attieksmi pret šīm personām. Gan valsts pensijas, gan darbnespējas atlīdzības, gan arī bezdarbnieka pabalsta mērķis esot viens un tas pats – garantēt personai ienākumus laikā, kad tā nav spējīga aktīvi iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās un sevi nodrošināt. Šis mērķis tiekot sasniegts gan izmaksājot pensiju vai bezdarbnieka pabalstu, gan arī izmaksājot darbnespējas atlīdzību.

Attiecībā uz normām, ar kurām tiek pārtraukta darbnespējas atlīdzības piešķiršana gadījumos, kad darbspēju zaudējums ir mazāks par 25 procentiem, Saeima norāda, ka pirms šo normu pieņemšanas esot bijusi tāda situācija, ka atlīdzību par zaudētajiem darba ienākumiem saņēma liels skaits personu, kuras turpināja strādāt tajā pašā profesijā vai amatā kā iepriekš. Apstrīdētās normas

paredzot, ka darbnespējas atlīdzību persona var saņemt tikai tad, ja darbspēju zaudējums atbilst mēreni izteiktai invaliditātei. Satversmes 109. pants neliedzot noteikt šādu „darbspēju zaudējuma sliksni” (*lietas materiālu 2. sēj. 47. lpp.*). Pēc Saeimas ieskata, šāds regulējums esot tieši vērsts uz to, lai nodrošinātu vienādu attieksmi pret personām ar invaliditāti, un līdz ar to atbilstot Satversmes 91. pantam.

Atbildes rakstā izteikts viedoklis, ka darbnespējas atlīdzība personai tiek piešķirta, pārrēķināta vai tās izmaksas termiņš tiek pagarināts, pamatojoties uz Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk – VSAA) pieņemtu lēmumu, kurā norādīts arī atlīdzības izmaksas termiņš. Ja darbspēju zaudējums noteikts uz laiku, attiecīgi arī darbnespējas atlīdzība tiek piešķirta uz konkrēto periodu. Tikai ar minētā administratīvā akta izdošanu personai rodoties tiesības uz atlīdzības izmaksu, un tas būtiski ietekmējot tiesiskās paļāvības aizsardzības līmeni. Ņemot vērā Apdrošināšanas likuma pārejas noteikumu 12.–14. punktā paredzēto regulējumu, apstrīdētās normas atbilstot tiesiskās paļāvības principa prasībām.

4. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – savā viedoklī secina, ka Apdrošināšanas likuma 20. panta devītā daļa neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām.

Tiesībsargs uzskata, ka tiesības saņemt atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām kā viens no sociālās apdrošināšanas veidiem ietilpst Satversmes 109. panta saturā. Tiesības, kas rodas no iemaksu veikšanas sociālās apdrošināšanas sistēmā, esot atzīstamas par mantiskām tiesībām ECTK Pirmā protokola 1. panta izpratnē (*sk. ECT spriedumu lietā Ásmundsson v. Iceland, Application Nr. 60669/00, 12 October, 2004, para. 39*). Līdz ar to tiesības saņemt darbnespējas atlīdzību ietilpstot arī Satversmes 105. pantā nostiprināto tiesību uz īpašumu saturā.

Tomēr nedz Satversmes 109. pants, nedz arī Satversmes 105. pants negarantējot personai konkrēta apmēra pensijas vai pabalsta izmaksu. Turklāt Satversmes 105. pants attiecībā uz pensijām un pabalstiem personai nodrošinot mazāku aizsardzības apjomu nekā Satversmes 109. pants. Arī apstrīdēto normu atbilstība Satversmes 91. pantam esot vērtējama kopsakarā ar Satversmes 109. pantu, no kura citastarp izrietot valsts aktīvais pienākums izveidot tādu

sociālās nodrošināšanas sistēmu, kas aptvertu visus tradicionālos sociālos riskus un garantētu atbilstošu sociālo nodrošinājumu. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu neesot tulkojamas tā, ka valstij būtu jāgarantē pabalsts par katru risku atsevišķi. Būtiskākais esot ar attiecīgā riska iestāšanos saistītās vajadzības, kuru apmierināšanai paredzēts valsts garantētais sociālais nodrošinājums. Ja šīs vajadzības vairāku risku iestāšanās gadījumā sakrīt, esot pieļaujama pabalstu pilnīga vai daļēja pārklāšanās.

Pēc Tiesībsarga ieskata, vecuma un darbnespējas riski pārklājas tikai daļēji, proti, attiecībā uz nepieciešamību kompensēt zaudētos darba ienākumus. Savukārt papildu vajadzības, kas saistītas ar invaliditāti, kuras cēlonis ir nelaiimes gadījums darbā vai arodslimība, neizzūdot pēc vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanas. Attieksmei pret personām ar šādu invaliditāti vajagot būt īpašai un sociālās atšķirības izlīdzinošai.

Tiesībsargs uzskata, ka apstrīdēto normu mērķis – valsts sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saskaņošana ar ekonomiskās krīzes diktētajām vajadzībām un iespējām – vērsts uz sabiedrības labklājības nodrošināšanu un esot atzīstams par leģitīmu. Lai arī līdzekļu ietaupījums darba negadījumu speciālajā budžetā apstrīdētā regulējuma pieņemšanas rezultātā kopumā neesot liels, vajagot ievērot, ka apstrīdētās normas pieņemtas kompleksu valsts izdevumu samazināšanas pasākumu ietvaros. Līdz ar to tās esot piemērotas leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Vienlaikus esot jāņem vērā arī tas, ka gan vidējais pensijas apmērs, gan arī vidējais apdrošināšanas atlīdzības apmērs ir mazs un nevar apmierināt personas pamatvajadzības. Apstrīdētās normas skarot tieši mazaizsargāto sabiedrības daļu. Ierobežojot minēto sociālo pakalpojumu vienlaicīgu saņemšanu, attiecīgās personas tiekot pakļautas nabadzības un invaliditātes progresēšanas riskam.

Turklāt 2009. gada 16. jūnija Grozījumu pārejas noteikumu 13. punktā paredzētais regulējums, lai arī vērsts uz personu tiesiskās paļāvības aizsardzību, tomēr radot tādu taisnīguma principam neatbilstošu situāciju, ka personai ar progresējošu darbības zaudējumu, kurai invaliditāte noteikta uz laiku, darbības zaudējumu atlīdzības izmaksa tiek pārtraukta, turpretī personai ar zemāku, bet stabilu darbības zaudējuma pakāpi atlīdzības izmaksa tiek turpināta.

5. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Apstrīdētās normas ierobežojot personām Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības, taču ierobežojums esot noteikts ar leģitīmu mērķi – optimizēt sociālās apdrošināšanas pakalpojumu sniegšanu un nodrošināt sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību ilgtermiņā. Tas atbilstot samērīguma principam. Ja apdrošināšanas riski sakrīt, neesot pamata no sociālās apdrošināšanas līdzekļiem kompensēt darbspēju zaudējumu, kas personai jau ir kompensēts.

Labklājības ministrija nepiekrīt pieteikumu iesniedzēju viedoklim par Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas neatbilstību Satversmes 105. pantam. Darbnespējas atlīdzības apmērs neesot atkarīgs no uzkrātā kapitāla. Darba negadījumu apdrošināšanas sistēma darbojoties atbilstoši solidaritātes principam. No strādājošo darba samaksas veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas tiekot izmaksātas pašreizējiem apdrošināšanas atlīdzības saņēmējiem, neveidojot nekādus uzkrājumus. Piemēram, attiecībā uz vienu no pieteikuma iesniedzējām laikā no 1997. gada 1. janvāra līdz arodslimības konstatēšanai darba negadījumu speciālajā budžetā iemaksāts 5,31 lats, bet no 1997. gada 1. janvāra līdz 2010. gada februārim – 71,98 lati. Savukārt no darba negadījumu speciālā budžeta šī persona ir saņēmusi slimības pabalstu 1438,76 latu, papildu izdevumu kompensāciju 750 latu un atlīdzību par darbspēju zaudējumu Ls 6776,55 latu apmērā. Līdz ar to šai personai no darba negadījumu speciālā budžeta veiktās izmaksas 125 reizes pārsniedzot par to veiktās iemaksas darba negadījumu apdrošināšanai.

Secinājumu daļa

6. Lietā izspriežami prasījumi par vairāku regulējumu atbilstību dažādām augstāka juridiskā spēka normām. Proti, lietā ir jāizvērtē:

1) vai Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam atbilst tas, ka:

a) darbnespējas atlīdzība netiek izmaksāta gadījumā, ja darbspēju zaudējums ir 10–24 procenti,

b) darbnespējas atlīdzība netiek izmaksāta gadījumā, ja persona saņem pensiju (izdienas pensiju, ko izmaksā no valsts pensiju speciālā budžeta, vai vecuma pensiju), kuras apmērs pārsniedz darbnespējas atlīdzības apmēru,

c) darbnespējas atlīdzība tiek izmaksāta tikai tādā apmērā, kādā tā pārsniedz pensijas (izdienas pensijas, ko izmaksā no valsts pensiju speciālā budžeta, vai vecuma pensijas apmēru);

2) vai Satversmes 1., 91. un 109. pantam atbilst tas, ka:

a) darbnespējas atlīdzība tika (līdz 2009. gada 16. jūnija Grozījumiem) izmaksāta 80 procentu apmērā personām, kuras saņēma vecuma pensiju;

b) darbnespējas atlīdzība netiek izmaksāta laikā, kad persona saņem bezdarbnieka pabalstu,

c) atlīdzība par apgādnieka zaudējumu netiek izmaksāta laikā, kad persona saņem bezdarbnieka pabalstu.

Tā kā tiek apstrīdēta minēto regulējumu atbilstība vairākām Satversmes normām, Satversmes tiesa vispirms noteiks, kādā secībā izvērtējama atbilstība Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam.

6.1. No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot virkni tiesiskas valsts pamatprincipu, arī samērīguma un tiesiskās paļāvības principus [*sk., piemēram, Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija sprieduma lietā Nr. 04-03(98) secinājumu daļu un 2000. gada 24. marta sprieduma lietā Nr. 04-07(99) secinājumu daļas 3. punktu*]. Atbilstoši tiesiskās paļāvības principam valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*). Savukārt samērīguma princips noteic, ka gadījumos, kad publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars

starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2006-42-01 11. punktu*).

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15.2. un 15.3. punktu un 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 21. punktu*). Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādas sociālo tiesību jomā izdotas normas atbilstība gan no Satversmes 1. panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109. pantam, atbilstība Satversmes 1. pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

Kaut arī Satversme *expressis verbis* nenorāda nedz uz personas tiesībām, nedz arī uz valsts pienākumiem jautājumos par sociālo aizsardzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, izskatāmajā lietā nav strīda par to, ka visas apstrīdētās normas attiecas uz sociālo tiesību jomu. Tātad izvērtējama šo normu atbilstība Satversmes 1. un 109. pantam kopumā.

6.2. Visos pieteikumos tiek norādīts uz apstrīdēto normu neatbilstību Satversmes 91. pantam, kas noteic, ka “visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas”. Satversmes 91. pantā ir ietverti divi savstarpēji cieši saistīti, tomēr dažādi principi: vienlīdzības princips – pirmajā teikumā – un diskriminācijas aizlieguma princips – otrajā teikumā (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.3. punktu*).

Pieteikuma iesniedzēja V. Draveniece uzskata, ka attiecīgā apstrīdētā norma neatbilst tikai Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, savukārt pārējos pieteikumos izteikts viedoklis, ka attiecīgās apstrīdētās normas neatbilst ne Satversmes 91. panta pirmajam, nedz arī otrajam teikumam.

6.2.1. Satversmes tiesa savos spriedumos vairākkārt norādījusi, ka no Satversmes 91. panta izriet tiesiskās vienlīdzības princips, kas liek vienādi izturēties

pret personām, kuras ir vienādos un salīdzināmos apstākļos. Atšķirīga attieksme pret šādām personām pieļaujama vienīgi tad, ja tai ir saprātīgs un objektīvs pamats. Vienlaikus Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka tiesiskās vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos. Tikai tad, ja tiek konstatēts, ka tam ir objektīvs un saprātīgs pamats, vienlīdzības princips pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, vai vienādu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 13. punktu*).

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka Satversmes 91. panta pirmajā teikumā noteiktais vienlīdzības princips pamatā piemērojams kopā ar citām pamattiesībām. Jo sevišķi tādēļ, ka nereti, balstoties tikai uz šo principu, nevar secināt, kā izšķirama lieta. Satversmes 91. pantā nostiprinātās tiesības ir “salīdzinošas”, proti, tās var pieprasīt vienlīdzīgu attieksmi, bet pašas par sevi nevar atklāt, kādai šai attieksmei jābūt, proti, vai tai jābūt labvēlīgai vai nelabvēlīgai. Lai izvēlētos vienu no šiem risinājumiem, jāņem vērā jau citi apsvērumi, kas atrodas ārpus vienlīdzības jēdziena robežām (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 5. un 6.1. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15. punktu*). Tātad apstrīdēto normu atbilstība Satversmes 91. pantam vērtējama kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

6.2.2. Satversmes 91. panta otrais teikums ir vērsts uz cilvēka tiesību īstenošanu, nepieļaujot diskrimināciju. Diskriminācijas aizlieguma principa būtība ir šāda: novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9. punktu*). Pēc pieteikumu iesniedzēju ieskata, apstrīdētās normas neatbilstot Satversmes 91. panta otrajam teikumam, jo diskriminējot personas pēc nepieļaujama kritērija – vecuma.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka cilvēktiesībās paredzēts vispārējs diskriminācijas aizliegums personas vecuma dēļ (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 20. maija sprieduma lietā Nr. 2002-21-01 secinājumu daļas 1. punktu*). Tomēr atšķirībā no lietas Nr. 2002-21-01, kurā apstrīdētā norma liedza personai pretendēt

uz attiecīgo amatu pēc noteikta vecuma sasniegšanas, neviena no izskatāmajā lietā apstrīdētajām normām neliedz personai saņemt darbnespējas atlīdzību sakarā ar noteikta vecuma sasniegšanu. Apstrīdētajās normās noteiktie ierobežojumi tiek saistīti ar citu sociālā nodrošinājuma maksājumu esamību un apmēru, nevis personas vecumu.

Līdz ar to apstrīdētās normas nav pretrunā ar Satversmes 91. panta otro teikumu.

6.3. Pieteikumu iesniedzēji A. Lakstiņa-Lakstīgala, K. J. Kronīte, A. Salmane, E. Streipa un V. Pčelovs apstrīd Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas atbilstību arī Satversmes 105. pantam. Pēc pieteikumu iesniedzēju ieskata, apdrošināšanas atlīdzība, kas aprēķināta no darba devēja veiktajām iemaksām, esot atzīstama par personas nopelnītu kapitālu, tas ir, īpašumu, kas valstij jāatmaksā, iestājoties konkrētam apdrošināšanas gadījumam. Savukārt Saeima un Labklājības ministrija tam nepiekrīt, norādot, ka darbnespējas atlīdzības apmērs nav atkarīgs no uzkrātā kapitāla.

Atbilstoši ECT praksei, kurā, nosakot ECTK Pirmā protokola 1. panta piemērojamību, vairs netiek nošķirti uz ieguldījumiem balstītie sociālie pabalsti no tiem sociālajiem pabalstiem, kuru pamatā nav individuāls ieguldījums (*sk. ECT lietu Stec and Others v. the United Kingdom, judgment of 12 April 2006, applications No. 65731/01 and 65900/01, paras. 47–53*), Satversmes tiesa ir secinājusi, ka „tiesības uz pensijas izmaksu neatkarīgi no pensijas piešķiršanas datuma vai finansēšanas avota ietilpst Satversmes 105. panta pirmajā teikumā ietvertā jēdziena „īpašums” saturā” (*Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 20. punkts*).

Izskatāmā lieta neskar pensijas, bet cita sociālajās tiesībās paredzēta maksājuma – darbnespējas atlīdzības – izmaksu. Taču, ņemot vērā minēto ECT un Satversmes tiesas praksi, arī tiesības uz darbnespējas atlīdzības izmaksu ietilpst Satversmes 105. pantā paredzēto pamattiesību jomā.

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta arī tāda atziņa, ka attiecībā uz īpašuma tiesībām sociālo tiesību jomā valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, jo arī Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības vēl negarantē noteiktu sociālā

nodrošinājuma apmēru un tās var ierobežot. Satversmes 105. pants sociālajā jomā personai nodrošina mazāku tiesību aizsardzības apjomu nekā Satversmes 109. pants (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 20. punktu*).

Satversmes 109. panta mērķis ir konstitucionāli nostiprināt pamattiesības, kas saistītas ar sabiedrības locekļu solidaritāti sociālajā jomā. Konstatējot, ka sociālo tiesību jomā izdota tiesību norma ietilpst gan Satversmes 105. panta, gan arī 109. panta tvērumā, izvērtējama tās atbilstība Satversmes 109. pantam. Ja sociālo tiesību jomā izdotā tiesību norma atbilst Satversmes 109. pantam, nav nepieciešams atsevišķi izvērtēt tās atbilstību Satversmes 105. pantam.

7. Satversmes 109. pants paredz: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.” Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka Satversmes 109. pants garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu, kura nodrošina samērīgu sociālo nodrošinājumu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2009-88-01 8. punktu*).

Sociālās aizsardzības sistēma ir vērsta uz to, lai izlīdzinātu dažāda veida apstākļu, tā saucamo sociālo risku, sekas. Satversmes 109. pantā ir uzskaitīti trīs sociālie riski: vecums, darbnespēja, bezdarbs. Taču šis uzskaitījums nav izsmeļošs, Satversmes 109. pants uzliek likumdevējam pienākumu sociālās aizsardzības sistēmā ietvert arī citus sociālos riskus. Daļa no riskiem, kuri likumdevējam ir obligāti jāietver šajā sistēmā, izriet no citos Satversmes pantos nostiprinātajām personu pamattiesībām un ar tām saistītajiem valsts pienākumiem, piemēram, attiecībā uz veselības aizsardzību, invalīdu aprūpi, bērnu tiesībām, atbalstu ģimenei. Vēl citi sociālie riski sociālās drošības sistēmā obligāti ietverami, ņemot vērā sociālo tiesību būtību, kā arī Latvijas starptautiskās saistības. Tiesībsargs norāda, ka no Satversmes 109. panta izriet valsts pienākums izveidot tādu sociālo nodrošinājuma sistēmu, kas aptvertu „visus tradicionālos sociālos riskus” (*lietas materiālu 1. sēj. 138. lpp.*).

7.1. Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, jāņem vērā arī Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo par interpretācijas līdzekli pamattiesību un tiesiskas valsts principu satura un apjoma noteikšanai, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietvertu pamattiesību sašaurināšanas (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2007. gada 18. oktobra sprieduma lietā Nr. 2007-03-01 11. punktu*).

7.2. Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 9. pants paredz, ka tā dalībvalstis „atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo nodrošināšanu, ieskaitot sociālo apdrošināšanu”.

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas komentārā attiecībā uz Pakta 9. pantā paredzēto tiesību uz sociālo nodrošināšanu elementiem ir norādīts, ka minēto tiesību realizācija prasa, lai sociālās aizsardzības sistēma, vienalga, vai tā organizēta pēc vienas vai vairākām shēmām, aptvertu nozīmīgos riskus un kontingentu. Sociālās aizsardzības sistēmai ir jāaptver šādas deviņas jomas: veselības aprūpe, slimība, bezdarbs, vecums, ievainojumi darbā, atbalsts ģimenei un bērniem, maternitāte, invaliditāte, apgādnieka zaudēšana [*UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), 4 February 2008, E/C.12/GC/19, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/47b17b5b39c.html>*].

Starptautiskās Darba organizācijas konvencijā Nr. 102 par minimālajiem sociālās drošības standartiem (Latvija nav pievienojusies šim dokumentam) apkopotas prasības attiecībā uz šādām jomām: medicīniskā palīdzība, atbalsts slimības gadījumā, bezdarba gadījumā, atbalsts vecumā, atbalsts nelaimes gadījuma darbā vai arodslimības gadījumā, atbalsts ģimenei, maternitātes atbalsts, atbalsts invaliditātes gadījumā un atbalsts apgādnieka zaudējuma gadījumā (*sk. <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>*). Atsauce uz minēto konvenciju ir arī Eiropas Sociālās hartas otrās sadaļas 12. pantā (šo pantu Latvija nav atzinusi par sev saistošu).

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 35. panta pirmajā daļā *expressis verbis* uzskaitīti seši sociālie riski: “maternitāte, slimība, nelaimes gadījums darba vietā, atrašanās apgādībā vai vecums, kā arī darba zaudējums”.

Līdz ar to, interpretējot Satversmi kopsakarā ar Latvijas starptautiskajām saistībām, no Satversmes 109. panta izriet likumdevēja pienākums sociālās aizsardzības sistēmā paredzēt sociālo nodrošinājumu sociālajam riskam, kas saistīts ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām.

8. Pieteikuma iesniedzējs V. Pčelovs izsaka viedokli, ka viņam pienākoties atlīdzinājums no valsts par to, ka viņš saslimis ar arodslimību, jo valsts pieļāvusi, ka viņš strādā veselībai kaitīgos apstākļos.

Nav noliedzams, ka Satversme uzliek valstij noteiktus pienākumus, lai īstenotu personu tiesības uz drošiem darba apstākļiem. Satversmes tiesa jau ir norādījusi, ka saskaņā ar Satversmes 93. pantu „valstij ir pienākums sargāt personas dzīvību ne vien no valsts pašas darbībām, bet arī no citu personu darbībām. [...] minētais valsts pienākums ietver ne vien attiecīgu uz dzīvības aizsardzību vērstu normu izdošanu, bet arī efektīvas šo normu izpildes uzraudzības sistēmas izveidošanu” (*Satversmes tiesas 2010. gada 7. janvāra sprieduma lietā Nr. 2009-12-03 14.2. punkts*). No Satversmes 111. panta izriet arī valsts pienākums izdot normas, kas vērstas uz personas veselības aizsardzību darbā, piemēram, normas, kas nosaka drošības un higiēnas prasības, atbildību par to pārkāpšanu, kā arī institucionālo sistēmu minēto prasību ievērošanas uzraudzībai. Taču “tiesības uz veselību nav saprotamas kā tiesības būt veselam” (*Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-37-03 11.2. punkts*).

Turklāt Labklājības ministrija informē, ka atbilstoši Valsts darba inspekcijas datiem par nelaimes gadījumu cēloņiem 2009. gada pirmajā pusgadā neapmierinoši darba apstākļi izraisījuši tikai 7 procentus, bet cilvēka rīcība (darba drošības noteikumu neievērošana, nepietiekama uzmanība, drošības aprīkojuma nelietošana u.c.) – 67 procentus no šajā periodā notikušajiem nelaimes gadījumiem (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 47. lpp.*).

Līdz ar to apstrīdētās normas attiecas gan uz gadījumiem, kad persona darbaspējas vai apgādnieku zaudējusi neapmierinošu darba apstākļu dēļ, gan arī uz tādiem gadījumiem, kad persona pati tieši vai netieši ir vainīga pie tā, ka noticis nelaimes gadījums vai iestājusies slimība. Ietverot visus šos gadījumus vienotā sociālās apdrošināšanas sistēmā, tiek panākts, ka cietušās personas nepaliks bez atbalsta arī tad, ja darba devējs kļūs maksātnespējīgs vai beigs pastāvēt. Šīs sistēmas ietvaros valsts nekļūst par „vainīgo”, bet gan pilda savas funkcijas sociālo tiesību jomā. Sociālā nodrošinājuma shēmas ir sabiedrības un tās mazāk aizsargāto locekļu solidaritātes izpausme (*sk. ECT spriedumu lietā Wieczorek v. Poland, judgment of 8 December 2009, application no. 18176/05, para. 64*).

9. Darbā iespējamo nelaimes gadījumu apdrošināšana ir vecākā sociālās aizsardzības joma. Laika gaitā tā mainījusies, aptverot jaunus riskus, piemēram, arodslimību apdrošināšanu un ceļā no darba un uz darbu iespējamo nelaimes gadījumu apdrošināšanu, kā arī paplašinot atlīdzības saņēmēju loku un uzlabojot pakalpojumus. Dažās valstīs darba negadījumu apdrošināšana vairs nepastāv kā atsevišķa joma, bet ir iekļauta kopējā shēmā. Ja attiecīgie riski tiek atbilstoši kompensēti, darba negadījumu apdrošināšanu izdalīt atsevišķi neprasa 1964. gadā Strasbūrā pieņemtais Eiropas Sociālās nodrošināšanas kodekss, kas nosaka vadlīnijas Eiropas valstīm šajā jomā (*sk. Heredero A. G. Social security. Protection at the international level and developments in Europe, Council of Europe, 2009, p. 139–140*).

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas komentārā par Pakta 9. pantu attiecībā uz darba negadījumiem norādīts, ka dalībvalstīm jānodrošina to darbinieku aizsardzība, kuri savainoti, veicot algotu vai citu produktīvu darbu. Sociālās nodrošināšanas sistēmai jāsedz sakarā ar ievainojumu vai slimību radušies izdevumi, kā arī jākompensē atbalsta zaudējums, kas atraitņiem un pēcnācējiem radies sakarā ar apgādnieka zaudējumu. Atbilstošs nodrošinājums sniedzams tādā formā, kas paredz pieeju veselības aizsardzībai, un naudas formā nepieciešamo ienākumu nodrošināšanai. Tiesības uz nodrošinājumu nedrīkst būt atkarīgas no nodarbinātības ilguma, apdrošināšanas ilguma vai iemaksu veikšanas [*sk. UN*

Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19].

Apdrošināšanas likums paredz, ka apdrošinātajai personai, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību un kurai iestājies apdrošināšanas gadījums, ir tiesības saņemt likumā noteikto apdrošināšanas atlīdzību. Tajā ietvertas naudas izmaksas (slimības pabalsts, atlīdzība par darbaspēju zaudējumu un papildu izdevumu kompensācija) un pakalpojumu sniegšana apdrošinātajai personai (ārstēšana, aprūpe un medicīniskā rehabilitācija, pārkvalifikācija un profesionālā rehabilitācija), kā arī naudas izmaksas trešajai personai (atlīdzība par apgādnieka zaudējumu darbnespējīgajiem apdrošinātās personas ģimenes locekļiem, kas bijuši tās apgādībā, un apdrošinātās personas apbedīšanas pabalsts).

Tātad darbnespējas atlīdzība nav nedz vienīgā apdrošināšanas atlīdzības sastāvdaļa, nedz arī vienīgais naudas maksājums, kas personai paredzēts, iestājoties attiecīgajam sociālajam riskam. Tā Apdrošināšanas likuma 19. pants paredz slimības pabalsta izmaksu, bet 21. panta otrā daļa paredz kompensēt apdrošinātajai personai papildu izdevumus, kas radušies sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, atlīdzināt protezēšanas izdevumus, pavadona apmaksu un ārstniecības iestāžu apmeklēšanai paredzētos ceļa izdevumus, tehnisko palīglīdzekļu iegādes un remonta izdevumus, kā arī apmaksāt personas izdevumus par ārstēšanu, aprūpi, medicīnisko un profesionālo rehabilitāciju, ja šie izdevumi netiek segti no veselības aprūpes pakalpojumu minimuma vai sociālās palīdzības valsts programmas.

Satversmes tiesa ir secinājusi: „ja darba ņēmējs ir apdrošināts kādam obligātās sociālās apdrošināšanas veidam, tad, iestājoties apdrošināšanas gadījumam, viņam ir tiesības uz attiecīgu nodrošinājumu” (*Satversmes tiesas 2004. gada 26. marta sprieduma lietā Nr. 2003-22-01 11. punkts*). Izspriežot minēto lietu, kurā apstrīdētā norma liedza ieslodzījuma vietā esošam invalīdam saņemt darbnespējas atlīdzību, Satversmes tiesa citastarp izvērtēja arī to, vai šai personai ir pieejama efektīva medicīniskā palīdzība un pietiekama sociālā aprūpe. Tikai secinot, ka ar invaliditāti saistītās īpašās vajadzības personai vispār netiek apmierinātas, tika secināts, ka apstrīdētā norma liedz personai īstenot Satversmes 109. pantā paredzētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Tāpat darbnespējas atlīdzība ir tikai viena pozīcija no vesela pasākumu kopuma, ko aptver Satversmes 109. pantā paredzētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. **Darbnespējas atlīdzības samazināšana vai izmaksas pārtraukšana personai, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību, pati par sevi vēl nenozīmē, ka personai šā sociālā riska iestāšanās gadījumā būtu atņemtas pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu.**

10. Apstrīdētās normas skar specifiskas darbnespējas atlīdzības piešķiršanas situācijas, tāpēc ir jāpārlicinās, vai no Satversmes 109. panta izriet prasība:

- 1) izmaksāt darbnespējas atlīdzību personām, kas darbnespējas zaudējušas 10–24 procentu apmērā;
- 2) izmaksāt vienlaikus darbnespējas atlīdzību un citus sociālās apdrošināšanas maksājumus (valsts vecuma pensiju, izdienas pensiju un bezdarbnieka pabalstu);
- 3) izmaksāt vienlaikus atlīdzību par apgādnieka zaudējumu un bezdarbnieka pabalstu.

10.1. Pieteikuma iesniedzēja V. Draveniece un Saeimas deputāti izteikuši viedokli, ka Satversmes 109. panta saturā ietilpst arī personas tiesības saņemt darbnespējas atlīdzību gadījumos, kad tās darbnespēju zaudējums ir 10–24 procenti. Savukārt Saeima uzskata, ka Satversmes 109. pants neliedz noteikt šādu “sliksni”.

10.1.1. 2009. gada 16. jūnija Grozījumu anotācijā norādīts: „Patreiz tiesību uz atlīdzību par darbnespēju zaudējumu sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību iegūšanai ir noteikta ļoti zema darbnespēju zaudējuma pakāpe: 10% apmērā. Tādējādi personām, kurām darbnespēju ierobežojums ir neliels (t.i., darbnespējas ir samazinājušās tikai par 10–24%), ir iespējams saņemt apdrošināšanas atlīdzību 25–30% apmērā no iepriekšējiem darba ienākumiem (2009.gada februārī 56,9 % no atlīdzības par darbnespēju zaudējumu saņēmējiem darbnespēju zaudējums bija noteikts robežās no 10–24%, vidējais atlīdzības apmērs – Ls 106.91). Savukārt III invaliditātes grupa un attiecīgi arī invaliditātes pensija tiek piešķirta personām ar mēreni izteiktu fizisko vai psihisko spēju ierobežojumu, ja darbnespēju zaudējums

noteikts 25–49% apmērā” (sk. likumprojekta Nr. 872/Lp9 anotāciju <http://titania.saeima.lv>).

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas komentārā par Pakta 9. pantu ietverta atsauce uz Starptautiskās Darba organizācijas konvenciju Nr. 102 par minimālajiem sociālās drošības standartiem. Šīs konvencijas 32. pants detalizēti uzskaita atlīdzināmās pozīcijas. Tajā ir ietvertas atrunas attiecībā uz to, ka atlīdzināms darbspēju zaudējums, kas pārsniedz likumā noteikto robežu.

Šī robeža noteikta lielākajā daļā Eiropas valstu, turklāt ļoti atšķirīgi. Austrijā un Vācijā tā ir 20 procenti, Lietuvā – 30 procenti, Spānijā – 33 procenti, Igaunijā – 40 procenti, Grieķijā un Bulgārijā – pat 50 procenti, turpretī Īrijā 1 procenti, Itālijā – 11 procenti, Dānijā – 15 procenti (sk. *European Commission, Mutual Information System on Social Protection, Comparative Tables on Social Protection* http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do).

Līdz ar to, nosakot kritēriju „darbspēju zaudējums līdz 25 procentiem”, Saeima nav nedz rīkojusies pretrunā ar Latvijas starptautiskajām saistībām sociālajā jomā, nedz arī atkāpusies no Eiropas valstu kopējās prakses šādu jautājumu risināšanā.

No Satversmes 109. panta pati par sevi neizriet prasība paredzēt sociālo nodrošinājumu tieši apdrošināšanas atlīdzības maksājuma formā gadījumā, ja persona darbspējas zaudējusi tādā apmērā, kas tai neliedz nopelnīt sev atbilstošu iztiku.

10.1.2. Satversmes tiesa arī attiecībā uz citām Satversmē nostiprinātajām sociālajām tiesībām vairākkārt ir norādījusi, ka Satversme neparedz nedz noteiktas maksājuma summas, nedz izmaksas nosacījumus. Piemēram, Satversmes 109. pants paredz personai tiesības uz pensiju, bet neparedz tiesības saņemt konkrēta lieluma pensiju. Atšķirīga pabalsta apmēra noteikšana atsevišķām personu grupām nav pretrunā ar Satversmes 110. pantu. Satversmes 110. pantā noteikto pamattiesību īstenošanā likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, regulējot jautājumu par to, cik lielu pabalstu un pēc kādiem kritērijiem tā vai cita personu grupa saņems

(sk. Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 12. punktu).

Arī attiecībā uz Satversmes 109. panta tvērumā ietilpstošo sociālo nodrošinājumu sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā vai arodslimību Satversme neparedz nedz konkrēta apjoma medicīnisko palīdzību, nedz konkrētus pārkvalificēšanās pasākumus, nedz arī konkrēta lieluma atlīdzību par negūtajiem ienākumiem sakarā ar darbaspēju zaudējumu konkrētā apmērā.

10.1.3. Tomēr, lai arī Satversmes 109. pants pats par sevi neliedz likumdevējam noteikt darbaspēju zaudējuma pakāpi, sākot ar kuru tiek izmaksāta darbspējas atlīdzība, šāds nosacījums nedrīkst tikt izraudzīts patvaļīgi. Attiecīgajos pieteikumos izteikts viedoklis, ka valsts institūcijām, izdodot normas sociālo tiesību jomā, ir pienākums apsvērt alternatīvus risinājumus, kā arī iespēju robežās uz klausīt skarto personu viedokli. Attiecībā uz apstrīdētajām normām minētās prasības neesot ievērotas, jo šīs normas esot pieņemtas lielā steigā, iesniegtas likumprojektu paketē kopā ar vairākiem citiem likumprojektiem, kuru neatbilstību Satversmei Satversmes tiesa jau ir atzinusi.

Kaut arī apstrīdētās normas ir pieņemtas tādu likumprojektu paketē, kuru galvenais mērķis bija nodrošināt budžeta izdevumu ekonomiju, daļā par kritērija “darbspēju zaudējums līdz 25 procentiem” noteikšanu attiecīgā likumprojekta sagatavošana izvērtējama kopsakarā ar Invaliditātes likuma izstrādāšanu un pieņemšanu Saeimā. Minēto likumu Ministru kabinets Saeimai iesniedza jau 2007. gadā, un tā anotācijā bija norādīts: „personai ar darbaspēju zaudējumu mazāku par 50% ir jāsaņem medicīniskā, sociālā, nepieciešamības gadījumā arī profesionālā rehabilitācija, lai iegūtu ekonomisko patstāvību, iesaistoties darba tirgū. [...] Daļa no augstākminētiem cilvēkiem ar darbaspēju zaudējumu mazāku par 50% šobrīd ir III grupas invalīdi, savukārt daļa ilgstoši, pat līdz 52 nedēļām slimojoši cilvēki” (sk. likumprojekta Nr. 577/Lp9 anotāciju <http://titania.saeima.lv>). Atbilstoši pirmajā lasījumā pieņemtajai Invaliditātes likuma projekta redakcijai pēc 2011. gada vispār nebija paredzēts noteikt III invaliditātes grupu.

Invaliditātes likuma projekts otrajā lasījumā Saeimā tika izskatīts 2009. gada 11. jūnijā, tātad tikai nedēļu pirms 2009. gada 16. jūnija Grozījumu pieņemšanas.

Izskatot šo likumprojektu otrajā lasījumā, tika pieņemts Labklājības ministrijas parlamentārā sekretāra iesniegtais priekšlikums izteikt 6. panta trešo daļu šādā redakcijā: „Personām no 18 gadu vecuma līdz pensijas vecuma sasniegšanai izvērtē funkcionēšanas ierobežojuma pakāpi un tā radīto darbspēju zaudējumu procentos un nosaka: [...] 3) III invaliditātes grupu, ja darbspēju zaudējums ir 25–59 procentu apmērā (mēreni izteikta invaliditāte)” (*sk. likumprojekta Nr. 577/Lp9 salīdzinošo tabulu otrajam lasījumam <http://www.saeima.lv>*).

Saeimas sēdē, atbildīgās komisijas vārdā ziņojot par minēto likumprojektu, deputāte Aija Barča informēja, ka pirms šā likumprojekta otrā lasījuma kopumā izskatīti, izdiskutēti un analizēti septiņdesmit priekšlikumi (*sk. Saeimas 2009. gada 11. jūnija sēdes stenogrammu <http://www.saeima.lv>*). Savukārt trešajā lasījumā viņa atzīmēja, ka “ceļš līdz trešajam lasījumam ir bijis visai sūrs, sadarbojoties gan ar nevalstiskajām organizācijām, kuras Latvijā pārstāv invalīdu tiesības, gan ar atsevišķām invalīdu organizācijām, [...], gan arī uzklusot atsevišķu invalīdu viedokļus” (*sk. Saeimas 2010. gada 5. maija sēdes stenogrammu <http://www.saeima.lv>*).

Gan 2010. gada 5. maijā pieņemtais Invaliditātes likums, kas stājas spēkā 2011. gada 1. janvārī, gan arī spēkā esošais likums „Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” attiecas uz visām personām ar invaliditāti, arī uz tām personām, kuras invaliditāti ieguvušas sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību. Savukārt likuma „Par valsts pensijām” 14. pantā ir ietverts nosacījums par to, kuriem invalīdiem izmaksā invaliditātes pensiju, un paredzēts, ka šo pensiju neizmaksā personām, kuru invaliditātes cēlonis ir nelaimes gadījums darbā (šīm personām izmaksā apdrošināšanas atlīdzību).

Tātad, jau apspriežot Invaliditātes likuma projekta pamatnostādnes, Saeimā tika izdiskutēti konceptuālie jautājumi attiecībā uz sociālā nodrošinājuma sistēmas attīstību, arī priekšlikumi par darbspēju zaudējuma pakāpi, sākot ar kuru personai var noteikt invaliditāti.

Satversmes tiesa ir norādījusi uz to, ka likumprojekta izstrādāšanas gaitā Saeima uzklusot un izvērtēšanas pienākumu veic likumdošanas procesa ietvaros. Uzklusot prasību izpildei pietiek ar to, ka attiecīgās personas viedoklis mutvārdos tiek darīts zināms atbildīgās komisijas sēdē vai arī ir rakstveidā

pieejams atbildīgās komisijas locekļiem (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 30. oktobra sprieduma lietā Nr. 2009-04-06 11.2. punktu*).

Ja Saeimas komisija attiecīgo problēmu ir apspriedusi viena likumprojekta ietvaros, nav nepieciešams, lai, tehniski iestrādājot jau apspriesto risinājumu citos likumprojektos, tas tiktu apspriests arvien no jauna.

Līdz ar to nevar apgalvot, ka Saeima apstrīdētajās normās ietvertu kritēriju par darbspēju zaudējumu 25 procentu apmērā būtu izvēlējusies bez pienācīgas izvērtēšanas. Šī robeža atbilst tādām darbspēju zaudējumam, kas apstrīdēto normu pieņemšanas laikā jau bija apspriests un iestrādāts Invaliditātes likuma projektā. Tātad minētā regulējuma pieņemšana Saeimā atbilst no Satversmes izrietošajām prasībām attiecībā uz tiesību normu izdošanu sociālo tiesību jomā.

10.2. Pieteikumu iesniedzēji A. Lakstiņa-Lakstīgala, K. J. Kronīte, A. Salmane un E. Streipa, V. Pčelovs, kā arī Saeimas deputāti uzskata, ka Satversmes 109. pants prasa, lai attiecīgi sociāli apdrošinātai personai, kas cietusi nelaimes gadījumā darbā vai arī saslimusi ar arodslimību, tiktu izmaksāta darbnespējas atlīdzība neatkarīgi no tā, vai šī persona saņem citus sociālās nodrošināšanas maksājumus. Savukārt Saeima, Labklājības ministrija un Tiesībsargs norāda, ka sociālās tiesības nav tulkojamas tā, ka valstij būtu jāgarantē atsevišķs pabalsts katra sociālā riska iestāšanās gadījumā.

No Satversmes 109. panta valstij izriet pienākums izveidot un uzturēt sociālās aizsardzības sistēmu kopumā, tostarp attiecībā uz tiem sociālajiem riskiem, kuru gadījumos sociālo aizsardzību paredz arī citi Satversmes panti. Vienlaikus Satversmes 109. pantā nostiprināts arī pienākums nodrošināt sociālo aizsardzību šajā pantā uzskaitīto risku gadījumos. Tomēr tas nenozīmē, ka Satversme personai paredzētu vairākas savstarpēji izolētas tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kuras prasītu vienas un tās pašas sociālā nodrošinājuma pozīcijas kompensēt par katru risku atsevišķi.

Apdrošināšanas likums tiktāl, ciktāl tas paredz personai nodrošinājumu, kas vērsts uz medicīniskās palīdzības vajadzību apmierināšanu, zināmā mērā „dublē” nodrošinājumu, ko paredz tiesības uz veselības aizsardzību. Taču tas nenozīmē, ka

personai būtu jādod iespēja dubulti saņemt kompensāciju par vienām un tām pašām zālēm.

Apdrošināšanas likums tiktāl, ciktāl tas paredz personai nodrošinājumu, kas vērsts uz pārkvalifikācijas vajadzību apmierināšanu, zināmā mērā „dublē” nodrošinājumu, ko paredz palīdzība bezdarba gadījumā. Taču tas nenozīmē, ka personai viena un tā pati pārkvalifikācija būtu jānodrošina divreiz.

Apdrošināšanas likums tiktāl, ciktāl tas paredz personai nodrošinājumu, kas vērsts uz negūto darba ienākumu aizstāšanu, zināmā mērā „dublē” tiesības uz pensiju vai bezdarbnieka pabalstu.

Arī pirms apstrīdēto normu pieņemšanas sociālās nodrošināšanas sistēmā pastāvēja princips, ka vienus un tos pašus negūtos darba ienākumus neatlīdzina vairākkārt. Tā personas tiesības uz sociālo palīdzību darbnespējas, arī pārejošas darbnespējas, gadījumā nenozīmē, ka persona, kuras negūtie darba ienākumi jau tiek kompensēti ar maternitātes pabalstu vai bērna kopšanas pabalstu, varētu prasīt papildus tam izmaksāt vēl arī slimības pabalstu šo pašu negūto ienākumu kompensēšanai. Tāpat personai vienlaikus neizmaksā invaliditātes pensiju un vecuma pensiju.

Arī citās Eiropas valstīs ir ierobežota iespēja vienlaikus saņemt atlīdzību par darbspēju zaudējumu un pensiju (*sk. European Commission, Mutual Information System on Social Protection, Comparative Tables on Social Protection http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do*).

Satversmes 109. pants neparedz personai tiesības prasīt, lai tās negūtie darba ienākumi gadījumā, ja tie jau tiek kompensēti sakarā ar vienu sociālo risku, tiktu kompensēti vēlreiz – arī sakarā ar otru sociālo risku.

10.3. Šajā lietā atšķiras pieteikumu iesniedzēju, Saeimas un Tiesībsarga viedokļi par to, vai valsts pensija un izdienas pensija patiešām kompensē visus zaudētos darba ienākumus, kuru kompensācija paredzēta Apdrošināšanas likumā.

Pieņemot, ka zaudētie ienākumi atbilst zaudēto darbspēju apmēram, var piekrist Tiesībsarga viedoklim, ka šīs kompensācijas pārklājas daļēji. Proti, ja persona pēc zināma darba stāža uzkrāšanas daļēji zaudējusi darbspējas (un atbilstoši šim darbspēju zaudējumam – arī zināmu daļu ienākumu), bet vēl kādu laiku turpina

strādāt (taču saņemot mazākus ienākumus), tās pensijas kapitālu veidos iemaksas par visu minēto laiku, taču par laika posmu pēc negadījuma šīs iemaksas būs mazākas, nekā būtu tādā gadījumā, ja persona nebūtu cietusi nelaiemes gadījumā vai saslimusi ar arodslimību. Līdz ar to personas nopelnītā pensija ir mazāka, nekā būtu bijusi, ja persona nebūtu cietusi nelaiemes gadījumā vai saslimusi ar arodslimību un ja tā būtu turpinājusi strādāt, gūstot tikpat lielus ienākumus kā iepriekš. Pēc pieteikumu iesniedzēju ieskata, darbnespējas atlīdzībai esot jākompensē šī „nenopelnītā pensijas daļa”.

No vienas puses, reālajā situācijā konkrēta apmēra darbspēju zaudējums pats par sevi vēl nenozīmē, ka personai patiešām radīsies arī tāda paša apmēra ienākumu zaudējums. Iepriekš jau tika norādīts, ka vairāk nekā 50 procenti no darbnespējas atlīdzības saņēmējiem darbnespējas zaudējuši nelielā apmērā, proti, līdz 25 procentiem. Pēc atlīdzības piešķiršanas šīs personas turpina gūt darba ienākumus, nereti strādājot pat tajā pašā darba vietā, kur strādāja iepriekš. Var piekrist Labklājības ministrijas viedoklim, ka nav taisnīgi vienai sabiedrības daļai negūtos darba ienākumus kompensēt divreiz, kamēr citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiek apmierinātas minimālā līmenī.

No otras puses, reālajā situācijā darbspēju saglabāšanās konkrētā apmērā pati par sevi vēl nenozīmē, ka personai būs iespēja gūt darba ienākumus tieši tādā pašā apmērā kā agrāk. Ja personas darbspēju zaudējums sasniedz invaliditātes apmēru, daudz lielāka ir varbūtība, ka šai personai būs jāatstāj iepriekšējais darbs vai pat profesija un tās ienākumi no algota darba samazināsies daudz lielākā apmērā nekā konstatētais darbspēju zaudējuma apmērs. Aplūkojot šo situāciju kontekstā ar pensiju reformu un to apstākli, ka pirms 1995. gada persona neuzkrāja sev pensijas kapitālu, reālais zaudējums, ko izraisa arodslimība vai nelaiemes gadījums darbā, var būtiski ietekmēt personas sociālo nodrošinājumu vecumā.

Saeimas arguments par to, ka persona var saņemt nodrošinājumu tādā apmērā, kāds bijis noteikts lielākajam maksājumam, neatrisina problēmu pilnībā, jo, piemēram, pieteikuma iesniedzējs V. Pčelovs saņem kompensāciju par darbspēju daļēju zaudējumu, nevis darbspēju zaudējumu pilnā apmērā, taču bijis spiests pilnīgi pārtraukt darbu savā profesijā. Vienlaikus jāņem vērā, ka šis pieteikuma iesniedzējs bija nodarbināts dzelzceļa nozarē, kuras darbiniekiem iespējams

darbspēju zaudējums attiecīgajā profesijā pirmspensijas vecumā tiek prezumēts sakarā ar šīs nozares specifiku un ir paredzēta arī speciāla sociālā garantija – izdienes pensija.

Tomēr nav noliedzams, ka apstrīdētais regulējums zināmai daļai pensionāru liedz saņemt sociālu izlīdzinājumu par “nenopelnīto pensiju”. Līdz ar to ir jāpārlicinās, vai Satversmes 109. pants prasa, lai personai šāds sociālais nodrošinājums tiktu paredzēts.

Kā jau secināts iepriekš, Satversmes 109. pants neparedz personai tiesības uz konkrēta lieluma darbnespējas atlīdzību, tāpat no šā panta neizriet prasība apmierināt noteiktas ar attiecīgā sociālā riska iestāšanos saistītās vajadzības konkrētā apmērā.

Iepriekš minētās starptautiskās tiesību normas, kā arī Latvijā izveidotā sociālās apdrošināšanas sistēma gan tad, ja personai paredzēta atlīdzība pārejošas darbnespējas gadījumā, gan tad, ja persona saslimusi ar arodslimību vai cietusi nelaimes gadījumā darbā, paredz atlīdzināt zaudētos darba ienākumus, ņemot vērā to ienākumu līmeni, ko persona guvusi pirms attiecīgā sociālā riska iestāšanās, bet vairs nespēj gūt pēc tam, taču neparedz kompensēt ienākumu līmeni, ko persona, turpinot savu profesionālo karjeru, varētu sasniegt, ja attiecīgais sociālais risks nebūtu iestājies.

Tātad no Satversmes 109. panta neizriet prasība segt „nenopelnīto pensiju”.

10.4. Atšķiras arī Saeimas deputātu pieteikumā un Saeimas atbildes rakstā izteiktie viedokļi par to, vai bezdarbnieka pabalsts kompensē visus zaudētos darba ienākumus, kuru kompensācija paredzēta Apdrošināšanas likumā.

Kā jau tika minēts šā sprieduma 10.3. punktā, darbnespējas atlīdzība kompensē negūtos darba ienākumus atbilstoši prezumpcijai, ka šie ienākumi ir zaudēti aptuveni tādā pašā apmērā, kādā ir zaudētas darbnespējas. Tātad persona, kas pēc nelaimes gadījuma darbā vai saslimšanas ar arodslimību turpina strādāt, atbilstoši šai prezumpcijai gūst tikai daļu no ienākumiem, kurus būtu guvusi, ja attiecīgais negadījums nebūtu noticis vai slimība nebūtu iestājusies. Tā kā bezdarbnieka pabalsta apmērs ir saistīts ar zaudēto darba ienākumu apmēru, tas

kompensē nevis to ienākumu daļu, kas zaudēta sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, bet to ienākumu daļu, kas gūti, izmantojot saglabātās darbaspējas, un zaudēti sakarā ar bezdarbu.

Jāņem vērā, ka valstij ir pienākums sniegt personai atbalstu bezdarba gadījumā un gādāt, lai persona nepaliktu bez iztikas līdzekļiem. Taču no Satversmes 109. panta neizriet valsts pienākums personai bezdarba gadījumā saglabāt to pašu vai līdzīgu ienākumu līmeni, kāds tai bija laikā, kad šī persona bija nodarbināta. Satversmes 109. pants ir vērsts uz to, lai persona nepaliktu bez iztikas līdzekļiem. No šā panta neizriet valsts pienākums nodrošināt, lai persona, kas reiz sasniegusi noteiktu darba ienākumu līmeni, to saglabātu arī pēc tam, kad zaudējusi darbu un no jauna stājas darba attiecībās.

Satversmes 109. pants pats par sevi neliedz valstij paredzēt regulējumu, saskaņā ar kuru bezdarbnieks zaudē tiesības uz bezdarbnieka pabalstu, ja stājas darba attiecībās mazāk atalgotā darbā, strādā nepilnu slodzi utt. Līdz ar to šī Satversmes norma neliedz valstij atteikties maksāt bezdarbnieka pabalstu personai, kura gūst „darba ienākumus” šo ienākumu kompensācijas formā.

Tātad no Satversmes 109. panta neizriet prasība vienlaikus izmaksāt darbspējas atlīdzību un bezdarbnieka pabalstu.

10.5. Tāpat atšķiras arī Saeimas deputātu pieteikumā un Saeimas atbildes rakstā izteiktie viedokļi par to, vai Satversmes 109. pants prasa vienlaikus izmaksāt atlīdzību par apgādnieka zaudējumu un bezdarbnieka pabalstu.

Apgādnieka zaudējums jau pēc savas būtības ir sociālais risks, kas iestājas personai, kura negūst pati savus ienākumus. Atlīdzība apgādnieka zaudējuma gadījumā ir vērsta uz iztikas līdzekļu nodrošināšanu personai, kurai šādu iztikas līdzekļu nav. Arī bezdarbnieka pabalsts ir vērsts tieši uz šo pašu vajadzību apmierināšanu. Līdz ar to valstij nav pienākuma nodrošināt personai iztikas līdzekļus divreiz.

Tātad no Satversmes 109. panta neizriet prasība vienlaikus izmaksāt atlīdzību par apgādnieka zaudējumu un bezdarbnieka pabalstu.

11. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka sociālo tiesību īpašais raksturs nosaka arī tiesu varas kontroles robežas šajā jomā. Īstenojot sociālās tiesības, likumdevējs bauda plašu rīcības brīvību, ciktāl tā saprātīgi saistīta ar valsts ekonomisko situāciju, tomēr šī rīcības brīvība nav neierobežota (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 13.–14. punktu*). Savukārt „tiesu varai ir pienākums izvērtēt, vai likumdevējs ievērojis šīs rīcības brīvības robežas” (*Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra sprieduma lietā Nr. 2006-10-03 16. punkts*). Tas nozīmē, ka tiesai savu iespēju robežās jāpārbauda, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2007-13-03 8.4. punktu*).

Šā sprieduma 9. punktā Satversmes tiesa norādīja, ka Apdrošināšanas likums paredz veselu pasākumu kompleksu sociālā nodrošinājuma sniegšanai attiecīgā sociālā riska iestāšanās gadījumā. Darbnespējas atlīdzības samazināšana vai izmaksas pārtraukšana personai, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību, pati par sevi vēl nenozīmē, ka personai šā sociālā riska iestāšanās gadījumā būtu atņemtas pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu kā tādas. Darbnespējas atlīdzība nav vērsta uz visu to vajadzību apmierināšanu, kādas personai rodas sakarā ar attiecīgo sociālo risku.

Gadījumā, kad darbnespējas atlīdzības izmaksāšana tiek pārtraukta personām, kuru darbspēju zaudējums ir mazāks par 25 procentiem, tiek prezumēts, ka persona ir spējīga nopelnīt sev atbilstošu iztiku. Apstrīdētās normas neliedz personai saņemt citus Apdrošināšanas likumā paredzētos pakalpojumus, lai pēc iespējas kompensētu nelaimes gadījuma vai arodslimības sekas un pilnvērtīgi realizētu personas tiesības ar savu darbu nopelnīt sev iztiku.

Gadījumā, kad darbnespējas atlīdzības vai apgādnieka zaudējuma atlīdzības izmaksāšana tiek pārtraukta vai samazināta personām, kuras saņem pensiju vai bezdarbnieka pabalstu, personai nav liegts tāds valsts atbalsts, kas vērsts uz zaudēto darba ienākumu kompensēšanu.

Līdz ar to valsts ir nodrošinājusi personām iespēju realizēt savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā. Tātad konkrētās lietas ietvaros ir jāpārbauda, vai katrs no apstrīdētajiem regulējumiem atbilst vienlīdzības, tiesiskās paļāvības un samērīguma principiem.

12. Satversmes tiesas praksē nostiprināta atziņa, ka likumdevējs ir tiesīgs grozīt pastāvošo regulējumu sociālo tiesību jomā, tikai ievērojot tiesiskās paļāvības principu. Lai izvērtētu, vai tiesību akts, kas noteicis atkāpšanos no personai piešķirtām tiesībām, atbilst tiesiskās paļāvības principam, jānoskaidro: 1) vai personai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu un 2) vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas tiesiskās paļāvības aizsardzību un sabiedrības interešu nodrošināšanu (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 23. punktu*).

Tā kā lietā ir apstrīdēti vairāki un dažādi regulējumi, Satversmes tiesa sākumā noskaidros, kāda tiesiskā paļāvība sakarā ar katru apstrīdēto normu personām radusies un kā likumdevējs 2009. gada 16. jūnija Grozījumos risinājis jautājumu par šīs tiesiskās paļāvības aizsardzību.

12.1. Vairākos pieteikumos izteikts viedoklis, ka atbilstoši likumam „Par sociālo apdrošināšanu” darba devējs par pieteikumu iesniedzējiem ir veicis attiecīgas iemaksas. Darbnespējas atlīdzības piešķiršana esot spēkā jau ilgu laiku un esot balstīta uz noteiktiem principiem. Personām esot bijušas tiesības paļauties uz to, ka gadījumā, ja tās saslims ar arodslimību vai arī cietīs nelaimes gadījumā darbā, valsts tām izmaksās darbnespējas atlīdzību iepriekš noteiktajā apmērā.

Taču jāņem vērā, ka darba negadījumu sociālās apdrošināšanas joma ir balstīta uz obligātajām iemaksām un solidaritātes principu. Likumā noteikto iemaksu izdarīšana nodrošina personai sociāli apdrošinātās personas statusu šajā jomā, taču nedod tiesības paļauties uz konkrēta lieluma atlīdzību vai konkrētiem atlīdzības izmaksas nosacījumiem. Minētais statuss dod personai tiesības paļauties tikai uz to, ka valsts tai piešķirs sociālo nodrošinājumu atbilstoši tiesību normām, kas būs spēkā tajā laikā, kad personai attiecīgais nodrošinājums būs nepieciešams.

Savukārt lēmums par attiecīgas darbnespējas atlīdzības piešķiršanu konkrētai personai dod šai personai tiesības paļauties uz to, ka konkrēta summa tiks izmaksāta lēmumā noteiktajā laikā.

12.2. Tātad personām, kurām tika piešķirta atlīdzība par darbspēju zaudējumu 10–24 procentu apmērā, bija radusies aizsargājama tiesiskā paļāvība uz to, ka tās varēs saņemt tām piešķirto darbnespējas atlīdzību.

Šo tiesisko paļāvību apstrīdētās normas nekādā veidā neaizskar. 2009. gada 16. jūnija Grozījumi papildina Apdrošināšanas likuma pārejas noteikumus ar 12. punktu, kas paredz, ka personai, kurai noteikts darbspēju zaudējums robežās no 10 līdz 24 procentiem, līdz 2009. gada 31. decembrim piešķirto atlīdzību par darbspēju zaudējumu vai kaitējuma atlīdzību turpina izmaksāt lēmumā par pakalpojuma piešķiršanu, pārrēķināšanu vai izmaksas termiņa pagarināšanu noteikto laiku. Arī pieteikuma iesniedzējai V. Draveniecei darbnespējas atlīdzība izmaksāta vēl ilgāk nekā gadu pēc likuma pieņemšanas un izmaksa pārtraukta no 2010. gada 1. jūlija (*sk. VSAA Jelgavas reģionālās nodaļas 2010. gada 6. jūlija paziņojumu Nr. 25368 lietas materiālu 2. sēj. 74. lpp.*).

12.3. Personām, kuras vienlaikus saņēma darbnespējas atlīdzību un valsts pensiju vai izdienas pensiju, ko izmaksā no valsts sociālās apdrošināšanas budžeta, bija radusies aizsargājama tiesiskā paļāvība uz to, ka tās varēs saņemt abus sociālos pakalpojumus reizē. Taču arī šo tiesisko paļāvību uz jau piešķirtajiem maksājumiem apstrīdētās normas neaizskar. Apdrošināšanas likuma pārejas noteikumi tika papildināti ar 13. punktu, kas paredz, ka atlīdzības par darbspēju zaudējumu saņēmējam, kuram līdz 2009. gada 30. jūnijam piešķirta izdienas pensija vai vecuma pensija, līdz minētajam datumam piešķirto atlīdzību par darbspēju zaudējumu turpina izmaksāt lēmumā par pakalpojuma piešķiršanu, pārrēķināšanu vai izmaksas termiņa pagarināšanu noteikto laiku.

Tātad tām personām, attiecībā uz kurām ir izdots administratīvs akts par darbnespējas atlīdzības piešķiršanu, radusies tiesiskā paļāvība uz šo administratīvo aktu netiek skarta.

12.4. Tomēr arī tiesību norma, kas vēl nav piemērota, bet nosaka sagaidāmas tiesības, var radīt aizsargājamu tiesisko paļāvību. Proti, tiesības normatīvajā aktā ir paredzētas, bet vēl nav iestājušies visi to īstenošanas priekšnoteikumi. Jo sevišķi šāda paļāvība rodas tad, ja tiesību norma attiecas uz jau ievadītām tiesiskajām attiecībām. Personām varēja izveidoties subjektīva tiesiskā paļāvība uz to, ka ilgstoši spēkā esošais regulējums saglabāsies un, ja no jauna veiktajā ekspertīzē darbnespējas esamība apstiprināsies, tās arī turpmāk varēs saņemt darbnespējas atlīdzību. Turklāt gadījumā, ja persona kādas tiesības jau ir ieguvusi, proti, ja tiesību norma tai jau ir piemērota, personas paļāvība uz šo tiesību saglabāšanu ir īpaši augsta un valsts iespējas šādu paļāvību aizskart ir aprobežotas ar stingrākiem kritērijiem. Savukārt fakts, ka atbildīgā iestāde vēl nebija izdevusi attiecīgu administratīvo aktu, ietekmē tiesiskās paļāvības aizsardzības līmeni (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 24. punktu*).

Arī Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa ir secinājusi, ka personām, kas saņem uz nenoteiktu laiku piešķirtu invaliditātes pensiju, radusies tiesiska paļāvība uz to, ka šī pensija tiks izmaksāta neierobežotu laika periodu, taču invalīdi, kam pensijas piešķirtas uz ierobežotu periodu, nevar paļauties uz to, ka šo pensiju izmaksa netiks pārtraukta (*sk. Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 2. septembra spriedumu lietā Nr. 26/06 <http://www.codices.coe.int>*).

12.5. Personām, kurām piešķirta darbnespējas atlīdzība vai arī apgādnieka zaudējuma atlīdzība, ir radusies tiesiskā paļāvība uz to, ka tās varēs šo atlīdzību saņemt neatkarīgi no tā, vai saņem bezdarbnieka pabalstu.

2009. gada 16. jūnija Grozījumi papildināja Apdrošināšanas likuma pārejas noteikumus ar 14. punktu, kas paredzēja, ka Apdrošināšanas likuma 14. panta septītā daļa stājas spēkā 2010. gada 1. janvārī. Tātad šajā gadījumā tika noteikts zināms pārejas periods, lai personas, kas bija kļuvušas par bezdarbniekiem un paļāvās uz to, ka bezdarba laikā varēs vienlaikus saņemt darbnespējas atlīdzību un bezdarbnieka pabalstu, varētu pielāgoties jaunajam regulējumam. Tomēr šis regulējums pilnībā nenovērš personu tiesiskās paļāvības ierobežojumu.

13. Līdz ar to šā sprieduma 11. punktā minētie regulējumi zināmā mērā ierobežo paļāvību, kas personām radusies sakarā ar iepriekš spēkā bijušo regulējumu, un ir jāizvērtē ierobežojumu atbilstība samērīguma principam.

13.1. Ar 2009. gada Grozījumiem veiktās izmaiņas apstrīdētajos tiesiskajos regulējumos ieviestas divu savstarpēji saistītu mērķu labad. Pirmkārt, tās vērstas uz attiecīgo sociālā nodrošinājuma jomu optimizēšanu, īstenojot taisnīguma un tiesiskās vienlīdzības principu darbnespējas atlīdzības izmaksāšanā. Sabiedrības interesēs ir noteikt šajā jomā tādu regulējumu, ka izmaksas no sociālajai palīdzībai paredzētajiem fondiem saņem tikai personas, kurām tās patiešām ir nepieciešamas. Arī ECT ir atzinusi, ka sabiedrība var būt ieinteresēta, lai tiktu pārskatīts jautājums par to, vai personas, kuras strādāja konkrētā profesijā un kurām savulaik piešķirta pensija sakarā ar darbspēju zaudējumu, ir zaudējušas vispārējās darbspējas tādā apmērā, ka tām arī turpmāk būtu izmaksājama pensija (*sk. ECT spriedumu lietā Ásmundsson v. Iceland, judgment of 12 October 2004, Application 60669/00, para. 39*).

Tāpat leģitīmam mērķim – sabiedrības labklājības un citu personu tiesību nodrošināšana – atbilst regulējums, kas novērš nepamatotu vairāku sociālās nodrošināšanas pakalpojumu piešķiršanu vienu un to pašu vajadzību apmierināšanai.

13.2. Izmaiņas minētajos regulējumos tika pieņemtas budžeta likumprojektu paketē, kas bija vērsta uz sociālā budžeta ilgtspējas nodrošināšanu. Satversmes tiesa jau vairākos spriedumos ir secinājusi, ka 2009. gadā Latvijas valsts ekonomiskās lejupslīdes situācijā bijusi spiesta veikt budžeta izdevumu būtisku samazinājumu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedumu lietā Nr. 2009-11-01*). Valsts budžeta izdevumu samazināšanas nolūkā izstrādātajam regulējumam ir leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības nodrošināšana (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 16. punktu un 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 4.2. punktu*).

13.3. Pieteikumu iesniedzēji apstrīdēto normu neatbilstību samērīguma principam pamato ar to, ka personas procentuāli zaudē daudz lielāku ienākumu daļu nekā panāktais sociālā budžeta izdevumu ietaupījums. Šādam vienkāršotam vērtējumam nevar piekrist. Tiesībsargs pamatoti norāda, ka labums, ko sabiedrība gūst no attiecīgā regulējuma, nav jāsamēro ar konkrēto summu, ko sociālais budžets ietaupa konkrētajā pozīcijā, bet gan jāuzskata par daļu no kopējā budžeta ekonomijas pasākumu kopuma. Raugoties šādā aspektā, jāatzīst, ka apstrīdētās normas sasniedz minētos leģitīmos mērķus.

Vērtējot to, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt personu tiesisko paļāvību un nepieciešamību nodrošināt sabiedrības intereses, vērā ņemams tas, vai ir paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 2. punktu*). Šāda saudzējoša pāreja var izpausties arī kā saprātīga pārejas termiņa noteikšana. Tas konkrētajā gadījumā ir iespēju robežās izdarīts.

Ņemot vērā visus minētos apstākļus, labums, kuru sabiedrība gūst no pasākumu kopuma, kas vērsts uz sociālā budžeta izmaksu konsolidāciju un izlietošanas optimizāciju, ir lielāks nekā attiecīgajām personām noteiktais ierobežojums.

Tātad 2009. gada 16. jūnija Grozījumu 6. panta pirmā daļa (kas paredz izslēgt Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtnās daļas 5. punktu), Apdrošināšanas likuma 14. panta septītā daļa un 20. panta devītā daļa atbilst Satversmes 109. pantam kopsakarā ar Satversmes 1. pantu.

14. Pieteikumos izteikti vairāki viedokļi par to, kāpēc atsevišķas apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam. Lai izvērtētu apstrīdēto normas atbilstību šai normai, jānoskaidro, vai personas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, vai apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi un vai atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 14. punktu*).

14.1. Pēc pieteikuma iesniedzējas V. Dravenieces ieskata, apstrīdētā norma, kas paredz izslēgt Apdrošināšanas likuma 9. panta ceturrtās daļas 5. punktu (darbnespējas atlīdzības izmaksu personām ar darbbspēju zaudējumu 10–24 procentu apmērā), neatbilstot vienlīdzības principam trijos dažādos aspektos.

Pirmkārt, jēdzienu „darbbspēju zaudējums” un “invaliditāte” saturs esot ļoti līdzīgs. Atbilstoši Arodslimību likumam darbnespējas atlīdzību nesaņemot visi, kam noteikts darbbspēju zaudējums, turpretī invaliditātes pensiju saņemot personas, kam noteikta jebkura no visām trim invaliditātes grupām.

Satversmes tiesa nevar piekrist no šā apgalvojuma izrietošajam, proti, tam, ka personas, kurām noteikts darbbspēju zaudējums apmērā līdz 25 procentiem, būtu vienādos un salīdzināmos apstākļos ar invalīdiem – personām, kurām noteikts darbbspēju zaudējums, kas pārsniedz 24 procentus. Tā saskaņā ar likuma „Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” 10. panta otro daļu izdoto Ministru kabineta 2003. gada 19. novembra noteikumu Nr. 650 „Invaliditātes ekspertīzes kārtība Veselības un darbbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā” 3. pielikumu „veselības zudums līdz 25 procentiem nav uzskatāms par invaliditāti”.

Otrkārt, pieteikuma iesniedzēja V. Draveniece uzskata, ka attieksmei pret personām, kuras zaudējušas darbbspējas apmērā līdz 24 procentiem, esot jābūt atšķirīgai salīdzinājumā ar tām personām, kuru darbbspējas ir pilnīgas. Personām, kuru darbbspējas nav pilnīgas, esot ievērojami grūtāk atrast darbu un nopelnīt sev iztiku un pensiju.

Satversmes tiesa piekrīt, ka šī atšķirība liek likumdevējam paredzēt papildu palīdzību šādu personu iekārtošanai darbā un, ja nepieciešams, pārkvalifikācijas nodrošināšanai, taču darbbspēju zaudējums šādā apmērā vēl nenozīmē, ka likumdevējam būtu pienākums sniegt atbalstu tikai un vienīgi kā atlīdzību naudā. Apdrošināšanas likuma 18. pants paredz personas pienākumu izmantot VSAA finansēto profesionālo rehabilitāciju un pārkvalifikāciju. Savukārt šā likuma 21. panta otrā daļa paredz, ka VSAA apmaksā personas izdevumus par medicīnisko un profesionālo rehabilitāciju, ja šie izdevumi netiek segti no veselības aprūpes pakalpojumu minimuma vai sociālās palīdzības valsts programmas.

Treškārt, V. Draveniece uzskata, ka visas personas, kas cietušas nelaimes gadījumā darbā vai saslimušas ar arodslimību, atrodas tiesiski salīdzināmos apstākļos, taču tikai daļai no tām, proti, personām, kuras zaudējušas darbaspējas mazāk nekā 25 procentu apmērā, netiek izmaksāta darbnespējas atlīdzība.

Satversmes tiesa piekrīt, ka visas personas, kuras cietušas nelaimes gadījumā darbā vai saslimušas ar arodslimību, atrodas tiesiski salīdzināmos apstākļos tiktāl, ciktāl tām ir nepieciešams sociālais nodrošinājums ar nelaimes gadījumu vai arodslimību saistīto vajadzību apmierināšanai. Taču konkrētās vajadzības var būt atšķirīgas atkarībā no nelaimes gadījuma vai arodslimības rakstura. Vienāda attieksme šajā gadījumā nozīmē to, ka zināmā līmenī tiek apmierinātas dažādās sakarā ar nelaimes gadījumu vai arodslimību radušās vajadzības (piemēram, pēc medicīniskās palīdzības, zālēm, protezēšanas, pārkvalificēšanās utt.), nevis to, ka visām personām tiek nodrošināti vai apmaksāti vieni un tie paši pakalpojumi. Vajadzība kompensēt zaudētos ienākumus rodas tad, ja persona darbaspējas zaudējusi tādā apmērā, ka pati vairs nespēj gūt atbilstošus darba ienākumus. Likumdevēja rīcības brīvībā ietilpst iespēja noteikt robežu, līdz kurai var prezumēt, ka persona, neraugoties uz darbaspēju zaudējumu, ir spējīga nopelnīt sev iztiku atbilstošā līmenī un līdz ar to šai personai nemaz nav vajadzības pēc zaudēto ienākumu kompensācijas. Tātad pret visām personām, kas cietušas nelaimes gadījumā darbā vai saslimušas ar arodslimību, attieksme ir vienāda – ir paredzēts, ka noteiktas to vajadzības tiks apmierinātas zināmā līmenī.

Tātad 2009. gada 16. jūnija Grozījumu 6. panta pirmā daļa (kas paredz izslēgt Apdrošināšanas likuma 20. panta ceturtās daļas 5. punktu) atbilst Satversmes 91. pantam.

14.2. No A. Lakstiņa-Lakstīgalas, K. J. Kronītes, A. Salmanes un E. Streipas, V. Pčelova, kā arī Saeimas deputātu pieteikumiem izriet, ka visas sociāli apdrošinātās personas, kas sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību zaudējušas darbaspējas vismaz 25 procentu apmērā, atrodas tiesiski salīdzināmos apstākļos, taču pret personām, kas saņem valsts pensiju, attiecīgu izdienas pensiju

vai bezdarbnieka pabalstu, tiek pieļauta atšķirīga attieksme, jo darbspējas atlīdzība netiek izmaksāta pilnā apmērā vai arī netiek izmaksāta nemaz.

Satversmes tiesa piekrīt, ka minētās personas atrodas tiesiski salīdzināmos apstākļos. Taču atšķirīgā attieksme ir noteikta ar likumu un ir saistīta ar objektīvu kritēriju – cita sociālā nodrošinājuma esamību, kura mērķis ir personas negūto darba ienākumu kompensācija. Šai attieksmei ir leģitīms mērķis – nodrošināt sociālās aizsardzības sistēmas ilgtspējību un atbilstību tiesību principiem.

Minētie regulējumi sasniedz šo mērķi, jo nodrošina, ka personām vienu un to pašu darbību zaudējums netiek kompensēts vairākkārt. Proti, pensija tiek aprēķināta un izmaksāta, pieņemot, ka persona darbspējas zaudējusi pilnīgi. Arī bezdarbnieka pabalsts tiek izmaksāts, pieņemot, ka persona negūst nekādus ienākumus no algota darba. Tātad personai netiek liegta iespēja saņemt kompensāciju par to, ka šī persona sakarā ar viena vai vairāku sociālo risku iestāšanos negūst ienākumus no algota darba.

Sociālo tiesību jomā nav iespējams izvairīties no tā, ka personas reālā situācija katrā konkrētajā gadījumā varētu atšķirties no prezumētās situācijas. Piemēram, tiek pieņemts, ka persona darbspējas zaudē ar likumā noteiktu vecumu, lai arī šis pieņēmums var neatbilst katras konkrētas personas stāvoklim attiecīgajā vecumā. Likumdevējs ir tiesīgs vadīties no attiecīgiem pieņēmumiem, ja tiem ir saprātīgs pamats un tie izvērtēti pienācīgā procedūrā. Tāpat likumdevēja rīcības brīvības ietvari ļauj tam, balstoties uz šādiem pieņēmumiem, noteikt, kā sociālā nodrošinājuma apmērs aprēķināms gadījumos, kad vienlaikus iestājušies vairāki sociālie riski.

Turklāt likumdevējs ir izvēlējis iespējami saudzīgāku risinājumu, proti, personai tiek saglabāta iespēja saņemt sociālo nodrošinājumu lielākajā apmērā, kāds aprēķināts katram no attiecīgajiem sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem.

Labums, ko sabiedrība gūst no šīs atšķirīgās attieksmes, ir lielāks nekā personas interešu ierobežojums. Tātad minētā atšķirīgā attieksme atbilst samērīguma prasībām.

Līdz ar to Apdrošināšanas likuma 14. panta septītā daļa un 20. panta devītā daļa atbilst Satversmes 109. pantam kopsakarā ar Satversmes 91. pantu.

15. Pieteikumā, ko iesnieguši Saeimas deputāti, formulēts arī prasījums par Apdrošināšanas likuma 20. panta devītās daļas (iepriekšējā redakcijā) atbilstību Satversmes 1., 91. un 109. pantam. Tā kā šajā spriedumā jau ir secināts, ka Satversmes 109. pants neprasa personām vienlaikus izmaksāt gan valsts pensiju, gan arī darbnespējas atlīdzību, nav nepieciešams atsevišķi pārliecināties, vai darbnespējas atlīdzības izmaksas ierobežojums 20 procentu apmērā atbilst šīm prasībām. Pieteikumā nav norādīts, ka minētā norma būtu pieņemta, pārkāpjot tiesiskās paļāvības principu. Savukārt pieteikumā *expressis verbis* ietvertu pamatojumu par šīs normas neatbilstību Satversmes 91. panta otrajam teikumam Satversmes tiesa jau ir izvērtējusi šā sprieduma 6.2.2. punktā.

Līdz ar to arī Apdrošināšanas likuma 20. panta devītā daļa (redakcijā līdz 2009. gada 1. jūlijam) atbilst Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt, ka likuma „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” 20. panta devītā daļa (redakcijā līdz 2009. gada 1. jūlijam) atbilst Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

2. Atzīt, ka likuma „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” 20. panta devītā daļa atbilst Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam.

3. Atzīt, ka likuma „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” 14. panta septītā daļa atbilst Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

4. Atzīt, ka 2009. gada 16. jūnija likuma „Grozījumi likumā „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”” 6. panta pirmā daļa atbilst Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris